

Статті

Степан ПАВЛЮК

МАЛЯРСЬКИЙ ГЕНІЙ ШЕВЧЕНКА У ТВОРЧІЙ СИСТЕМІ КООРДИНАТ В.ОВСІЙЧУКА

Stepan PAVLUK. Shevchenko's Pictorial Genius in Ovsyichuk's Creative System of Co-Ordinates.

Історії українського мистецтва уже більше ніж тисяча років, тоді як національне мистецтвознавство перейшло лишень столітній рубіж. Адже відомо, що мистецькі стилі, тенденції, напрями формуються, коли присутній аналітичний погляд на художній процес. Одночасно, власне естетичною оцінкою створених архітектурних споруд, малярських полотен чи скульптурних зображень їх вводиться у системну площину цивілізаційних набутоків. Професійне критичне осмислення художнього процесу світових цивілізацій і тогочасного європейського мистецького життя сформувалося у ХІХ ст. і склалося у наукову цілість, яку прийнято називати мистецтвознавчою наукою. Поява періодичних видань, їх масовість, у яких постійно велась мова про культурне життя, діахронно охоплюючи давні пласти творчих набутоків митців, стали основою аналітичного підходу до тогочасного творчого процесу, що може характеризуватися як система знань про даний предмет, що власне і є наукою.

Багаточисельною була періодика в Україні у другій пол. ХІХ – поч. ХХ ст., зокрема у її західній частині, у якій наświetлювалися не тільки окремі події з мистецького життя, але й подавалась широка порівняльна оцінка художніх засобів, стилів, пластики тощо. Склалися два мистецтвознавчі центри в Україні – київський і львівський. Перший з них тяжів до методології і стилю подачі, характерних московським мистецтвознавцям, тоді як у Львові дотримувалися засад західноєвропейських вимог до аналізу художнього твору, хоч уникнути режимно-ідеологічних настанов радянсько-комуністичної системи не всім ученим вдавалось. Зокрема пильно відстежувалась сфе-

ра дослідження сакрального мистецтва. І все ж у серед. ХХ ст. появляються прекрасні дослідження Павла Жолтовського про український живопис і безпосередньо про іконопис; Григорій Логвин описує у “Подорожах по Україні” архітектурні пам’ятки, любуючись церковним зодчеством та іншим.

Завершення ХХ ст. і поч. ХХІ ст. знаменує собою низкою унікальних праць доктора мистецтвознавства, лауреата Національної премії України ім. Тараса Шевченка, члена-кореспондента Академії мистецтв Володимира Овсійчука, творчий доробок якого можна розглядати як новий, синтетичний етап у мистецтвознавчій науці України.

Присутність Овсійчука у мистецтвознавчій, пам’яткоохоронній сферах уже більше аніж півстоліття стало певною епохою українського мистецтвознавства – яскраво вирізило науку, посилило її теоретичні засади, методично і стилістично поглибилося розуміння художнього явища, надалось історико-суспільного контексту тощо.

А все почалось з праці в Картинній галереї. З Картинною галереєю в Овсійчука буде пов’я-

зано багато цікавих, інколи драматичних, пізнавальних 27 творчих років. Непогані теоретичні знання, хороша фактологічна база у царині мистецтва, набуті самотужки, у сприятливих умовах музею вилились у системне і глибоке пізнання суті мистецтва – історії мистецтва, музеєзнавства, теорії кольору тощо. А ще до того додалися непогані навички у малюванні.

Фондові збірки галереї потребували реставраторів, яких бракувало не лише у Львові, але й в Україні загалом. Жереб випав на В.Овсійчука набути майстерності реставратора в реставраційних майстернях Ермітажу. Молодий заповзятливий мистецтвознавець у Ермітажі здобуває диплом реставратора високої кваліфікації, ще й при цьому потоваришує з багатьма відомими вченими. Людська дружба залишиться назавжди. Він при найменшій нагоді відвідуватиме Ермітаж, і там залюбки його чекатимуть. Володіючи даром оповідача, Володимир Овсійчук захоплено говоритиме про малярські тенденції в Україні, про суспільні проблеми, говоритиме відверто, і за це ще більше шануватиме його творча еліта Ермітажу. Здібному молодому чоловікові в Ермітажі запропонують вступити в аспірантуру, чим він залюбки скористається. Виник цікавий штрих при виборі теми дисертації, що підкреслив світоглядну і політичну свободу пітерської еліти. На Овсійчукову пропозицію обрати предметом дослідження щось із малярства Франції А.Ізергіна, відома вчена і дружина директора Ермітажу академіка Й.Орбелі, делікатно не погодиться та висловить міркування, що французи про себе напишуть краще, а йому варто було б зайнятися давнім українським мистецтвом. І кандидатська дисертація була присвячена дослідженню мистецької культури Галичини. Захист дисертації відбувся у 1966 р.

Усе більше тривожився, що бракує часу на реалізацію значних наукових задумів. Наукові і популярні статті його давно уже не влаштовували. Він прагнув науково виразитись. І така нагода трапилась. У 1979 р. директор Державного Музею етнографії та художніх промислів Академії наук, тоді ще УРСР, проф. Ю.Гошко запропонує йому перейти на постійну наукову працю у відділ мистецтвознавства, яким керував славний вчений П.Жолтовський. І хіба не повіриш у щастя! Володимир Овсійчук погодився.

Не проміне і кілька років, як наче з наукового

конвеєра почнуть виходити у світ одна за одною монографії. У видавництві “Мистецтво” 1983 р. появиться книга “Образотворче мистецтво Югославії”, і вже у видавництві “Наукова Думка” версталася ідеологічно винятково смілива монографія “Українське мистецтво другої половини XVI – першої половини XVII ст.: Гуманістичні та визвольні ідеї”. І це на поч. 1980-их рр., періоду брежнєвського шовіністичного мракобісся!

Недостатньо оцінити ідеологічні акценти у цій книзі як сміливі, ще радше революційні. До В.Овсійчука з такою повнотою ще ніхто не насмівся сказати так системно, доказово і повногосне про Ренесанс в Україні.

Одночасно з цією ґрунтовною монографією на світ появиться у видавництві “Мистецтво” ще одна книга – “Українське мистецтво другої половини XIV – першої половини XVII століття”, у якій автор підсилить доказовість ренесансного руху в Україні і тільки делікатно на сей раз зробить натяк на поширення української ікони поза етнічною територією, яку сусідні народи залучили у масив свого культурного надбання, начебто створеного у їхньому середовищі.

Незабутньою для уже визнаного в Україні маєстро стане подія, коли його науковий доробок, у якому ґрунтовно утверджується творча сила українців, їх європейський рівень та художня стилістика, гуманістична ідеологія, буде вшановано Національною премією України ім. Т.Шевченка. Несподіване, але заслужене визнання. Пам’ятний 1994 рік.

Європейські народи XVII-XVIII ст. жили у стихії просвітницької ідеології, в підґрунті якої були закладені ідеї свободи, рівності природних прав людини, тоді як Україна, пригнічена невіглаством московського абсолютизму, могла і не знайти у собі інтелектуальних, подвижницьких потуг на започаткування прогресивного просвітницького руху. Однак знайшла. Когорта українських просвітителів – С.Десницький, Я.Козельський, П.Лодій, В.Каразін та інші розбудили суспільство до боротьби за власну гідність, як основу у спротиві московській самодержавній рутині. Українська інтелігенція XVIII-XIX ст. сконцентрувала увагу суспільства на визначальних прикметах етнічної спільності, якими виступали народні традиції способу життя, побуту, фольклор, мова, література, мистецтво тощо.

І вчений шукав відображення цього процесу й у мистецтві. Він розкрив у мистецьких творах еволюцію від стану розгубленості, роздуму і нерішучості, до усвідомленого національного самовиразу, який проявиться у новій суспільній течії – романтизмі. Царат нав'язуватиме класицизм, щоб внести в Україну чужу ідеологію російської імперії, а мистецькі твори на протигагу яскравитимуть національним колоритом й образністю. У монографії “Класицизм і романтизм в українському мистецтві” (2001) В.Овсійчук засобами мистецтва блискуче пояснює українські суспільні колізії. Він робить висновок, що енергійна поява романтизму, не тільки як мистецького стилю, а радше течії, стала світоглядним і суспільним виразом національного почуття і настрою. Настрою одержимого у боротьбі за національні ідеали, настрою відваги і героїзму.

Дослідник невпинно шукає ще те невивчене, яке є квінтесентним для культурної історії народу. Першоосновними стали праці про український Ренесанс, генезу мистецтва ікономалювання і його українську своєрідність, стихію українського романтизму в мистецтві тощо. Працюючи над згаданими темами, В.Овсійчук весь час приглядався до сокровенної наукової проблеми, якою є малярська велич Т.Шевченка. Його вабив європейський контекст Т.Шевченка, його справжня малярська культура, а не поверхова інтерпретація його художньої творчості, хоча й у хорошому патріотичному розумінні як національного Месії.

Висока Шевченкова творчість, чистота почуттів, непохитність у обраній нелегкій долі пригорнула до нього народ, який з “Кобзарем” зміцнив свою одержимість на святому шляху національної незалежності. Одночасно багато підкорених народів причастились Шевченковою свободолюбністю, розгорнули прапори визвольної боротьби, а інші захоплювались небуденним талантом і сміливою вдачею. Особливо у російському середовищі інтелектуальної еліти сприймали Шевченка як одного з найталановитіших поетів епохи, а заодно і найбільш народним. “Тараса Шевченка я ставлю поруч з іншими поетами-націоналістами, але жоден з них, навіть великий з великих – Міцкевич, не виявляв своєї любові до вітчизни в такій зворушливій формі, з такою майже шаленою силою” – так вишукано підкреслив своє розуміння місії поета відомий російський вчений Анатолій

Луначарський. Овсійчук розуміє, що Шевченко у наш час більше пізнаний як поет, письменник, який своїм негасимим словом розбурхав душу народу до волі, наповнив її вірою в свою щасливу будучність як суверенної нації. Однак, невинувдано мало дослідники творчості поета впродовж півтора століття звертали увагу на його яскравий талант художника. Огляд малярської спадщини Шевченка мав здебільшого фрагментарний характер – протрактовувались лише окремі живописні полотна, які стали хрестоматійними, та ще якоюсь частиною різножанрових художніх творів ілюструвалось подвижницьке життя Кобзаря. Інтерпретація цього дивовижного спадку здебільшого велась у руслі ідеологічних вимог окупаційних режимів і особливо дошкульних, ненависницьких з боку російської царської і неймовірно нестерпної влади комуністичного періоду. Адже світ не має прикладу, щоб одна особа була настільки яскрава, талановита, винятково обдарована у двох іпостасях – поета і художника. Та ще й кріпак з поневоленої України! Геніальний самородок!? Так, неабиякі природні задатки, які могли і згаснути, якби не окремі сприятливі і несподівані епізоди в житті Шевченка, неначе з веління вищих духовних сил, а в основному – це його настирлива удача, завзятість і одержимість.

Складно уявити, що без повноцінної освіти Шевченкові вдалось би досягнути вершини майстерності слова, а особливо малярства, лише одним природним даром. Перебування допитливого юнака у Вільно, а передусім у Петербурзі, маючи можливість читати наукову, історичну, мистецтвознавчу літературу, художні твори, зустрічі з освіченими особами стали для Шевченка справжнім університетом. Змістом своєї поезії, повістей, сюжетом малярських творів він переконає скептиків щодо відсутності системної освіти у тому, що йому зрозуміла і знана світова історія і світові цивілізаційні процеси, а понад усе історія і культура свого краю. Петербурзька Академія мистецтв, а зокрема Карл Брюллов та інші педагоги й друзі створять умови для формування чіткої системи хаотично набутих знань. Проникаючи у суть явищ, Шевченко опанує закономірності суспільних, історичних, культурних процесів, пізнає шлях людства і його постійну боротьбу за справедливі засади свого існування на принципах рівності і братерства. Гуманістичні ідеї епохи

Відродження, які переллюються в загальноєвропейський просвітницький рух за справедливий державний устрій, який шанував би вільну природу людини, стали світоглядним еством його життєвої філософії. І Шевченко засвоєну та набуту палку любов до особи велично підкреслить у своїй малярській творчості. Він не повторюватиме манери живописного письма давньогрецьких, римських художників чи художників середньовічної Європи, а передасть з особливою вишуканістю пригнічених настроїв своїх уявлених краєв, подаючи з глибокою тривогою їх психологічний стан, залучаючи різноманітні малярські засоби, застосовуючи жанрове багатство. Синівська любов до своєї землі, високий малярський хист, знання історичної долі народу, академічна художня освіта – ці чинники закладені в основі появи багатьох дивовижних полотен, таких як “Селянська родина”, “Притча про блудного сина”, “Катерина” тощо, а особливо у його графічних та акварельних роботах.

Десяток років роздумів, міркувань, побивань, здогадок, переживань В.Овсійчука над мистецькою палітрою Шевченка, величезним бажанням упіймати суть його малярського ества у контексті історичної долі України, щоб бути з його спадком художника не сформалізовано, а органічно небуденного талану, врешті повноголоса і вичерпно сказати, що Шевченко “...залишається провідним митцем в історії українського мистецтва ХІХ століття. Шевченко-художник вражає високою культурою малюнка, він належить до невеликого гурту найвидатніших акварелістів світу, а як художник-портретист – вроджений майстер цього жанру та наче призначений долею зберегти образи великої кількості людей України, Росії, Казахстану. А “Притча про блудного сина” – його геніальне творіння, входить у шеренгу видатних творів європейського мистецтва ХІХ століття”.

Монографія “Мистецька спадщина Тараса Шевченка у контексті європейської художньої культури”, підготовлена відомим мистецтвознавцем, лауреатом Національної премії України ім. Т.Шевченка, членом-кореспондентом Академії Мистецтв України, професором, завідувачем відділу мистецтвознавства Інституту народознавства НАН України Володимиром Овсійчуком, ґрунтовно розкриває малярську майстерність Шевченка. Виключно цікава стильова особ-

ливість цього дослідження полягає в тому, що автор синтетично розглядає постать Шевченка у всіх його проявах – громадянській, поетичній, малярській, чим досягається повнота образу, який виявився для українського народу незборимою силою у вікових прагненнях національної Свободи, морально-естетичною опорою на цьому величному Шляху, а врешті – Лицарем нації і її Провідником.

В.Овсійчукові вдалося піднятися у розумінні Шевченкового творчого генія так високо, куди не сягає наш буденний зір, завдяки кільком чинникам – аналітичному вивченню світової малярської культури, глибокому пізнанню історії України, незмірної любові до свого народу і постаті Шевченка.

Монографія стане помітним явищем у системі координат Генія Т.Шевченка. До сьогодні так повно і вичерпно ніхто не представив малярську велич Кобзаря, його національну ідеологію, втілену в художньому осмисленні історичної пам’яті народу, його внутрішньої зорієнтованості до національної свободи.

Автор своєю працею, написаною з одержимістю мандрівника у пустелі, який за будь-яких умов прагне досягти своєї мети, підкреслив Франкове розуміння величі Шевченка: “Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті – невмирущу славу і всерозквітаючу радість, яку в мільйонів сердець все наново збуджуватимуть його твори. Таким був і є для нас, українців, Тарас Шевченко”.

Професор В.Овсійчук доклав своєї душі, серця і розуму, щоб ще одна грань Шевченкового дару, малярська, стала частинкою світової художньої культури.

Цьогоріч вшановуємо 85-і роковини від дня народження цієї унікальної для української культури Особи, сповненої творчих задумів, неописувано щасливої за долю українського народу, який здобув вимріяну Соборність і Державу! Вітаємо нашого ювіляра з особливою державною нагородою за подвижницьке творче і громадянське життя – Орденом “Ярослава Мудрого” V ступеня.

Натхнення, радощів Вам, Маєстро, на многоліття!